

BADIIY TARJIMADA STILISTIK MUVOFIQLIK - STILISTIK VOSITALARDAN BIRI O'XSHATISH MISOLIDA**СТИЛИСТИЧЕСКОЕ СООТВЕТСТВИЕ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ПЕРЕВОДЕ - ОДНО ИЗ СТИЛИСТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ НА ПРИМЕРЕ АНАЛОГИИ****STYLISTIC CORRESPONDENCE IN LITERARY TRANSLATION IS ONE OF THE STYLISTIC MEANS BY THE EXAMPLE OF ANALOGY****Matmurotova Umida Baxtiyor qizi**

Jizzax davlat pedagogika universiteti, Ingliz tili nazariyasi va amaliyoti kafedrasida doktoranti

Annotatsiya

Badiiy matni boshqa bir tilga tarjima qilish murakkab vazifalardan biri hisoblanib, unda ayniqsa stilistik vositalarni yozuvchining uslubini saqlagan holda uzatish tarjimondan yetarlicha bilim talab etadi. Ushbu maqolaning asosiy vazifalaridan birida badiiy tarjima jarayonida yuz beradigan stilistik muvofiqlikni stilistik vositalardan biri o'xshatish misolida tahlil qilindi. Bundan tashqari tarjima jarayonida semantik-stilistik transformatsiya turlaridan biri qo'shish usuli ham tahlil qilingan. Olib borilgan tahlil Jek Londonning "Shimol Oddiseyasi" hikoyasidan olingan parchalarni o'z ichiga oladi. Ushbu hikoya o'zbek tarjimoni F.Abdullayev tomonidan rus tili orqali o'zbek kitobxonlariga taqdim etilgan. Tahlillar natijasi shuni ko'rsatadiki tarjimada stilistik hodisa tipologiyalaridan jumladan stilistik muvofiqlik, stilistik almashtirish, stilistik takomillashtirish, stilistik zaiflashuv kabi hodislar uchraydi.

Аннотация

Перевод художественного текста на другой язык считается одной из самых сложных задач, особенно передача стилистических приемов с сохранением стиля писателя требует от переводчика достаточных знаний. Одной из основных задач данной статьи был анализ стилистического соответствия, возникающего в процессе художественного перевода, на примере сравнения, являющегося одним из стилистических приемов. Кроме того, в данной статье раскрывается один из видов семантико-стилистической трансформации, дополнения в процессе перевода. В анализ включены отрывки из рассказа Джека Лондона "Шимол одиссеяси". Эту историю узбекским читателям на русском языке представил узбекский переводчик Ф.Абдуллаев. Результаты анализа показывают, что в типологиях стилистических событий можно увидеть стилистическое соответствие, стилистическую замену, стилистическое усиление и стилистическое ослабление.

Abstract

Translation of a literary text into another language is considered one of the most difficult tasks, especially the transfer of stylistic devices while preserving the writer's style requires sufficient knowledge from the translator. One of the main tasks of this article was to analyse the stylistic correspondence that occurs in the process of literary translation on the example of a simile, which is one of the stylistic devices. In addition, this article reveals one of the types of semantic-stylistic transformation, addition in the translation process. The analysis includes excerpts from the story "Shimol oddiseyasi" by Jack London. This story was presented to Uzbek readers through Russian by the Uzbek translator F.Abdullayev. The results of the analysis show that typologies of stylistic events can be seen stylistic correspondence, stylistic substitution, stylistic amplification and stylistic weakening.

Kalit so'zlar: o'xshatish, stilistik muvofiqlik, stilistik takomillashtirish, stilistik almashtirish, stilistik zaiflashuv, badiiy tarjima, transformatsiya, qo'shish.

Ключевые слова: сравнение, стилистическое соответствие, стилистическое усиление, стилистическая субституция, стилистическое ослабление, художественный перевод, трансформация, дополнение.

Key words: simile, stylistic correspondence, stylistic amplification, stylistic substitution, stilisti weakening, literary translation, transformation, addition.

KIRISH

Badiiy tarjimaning o'ziga xos xususiyatlaridan biri til uslubini tarjima matni o'quvchilar ommasiga ma'lum ta'sir ko'rsatish uchun moslashtirishdan iborat. Bu ta'sirga odatda turli tilshunoslik va stilistik vositalardan, shu jumladan o'xshatishdan foydalanish orqali erishiladi. Nafaqat adabiy asarlarda, balki kundalik suhbatda ham biz hissiy va uslubiy ohanglarni o'z ichiga

ADABIYOTSHUNOSLIK

olgan soʻzlardan foydalanamiz. Xalq tili badiiy vositalarga juda boy. Stilistik vositalar toʻgʻri ishlatilganda ularning samaradorligi kuchayadi. [2; 296] Badiiy adabiyotda va uning tarjimasida bu vositalarning ahamiyati yanada katta.

Badiiy matnda axborotning ustun turi estetik taʼsiri hisoblanganligi bois tarjimada transformatsiyalardan foydalanish va ular yordamida tarjimon asl asar tilining stilistik jilolarini yetkaza olishi muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Asl nusxalar va tarjimalarni qiyosiy oʻrganish ikki til oʻrtasidagi muvofiqlik va nomuvofiqlik holatlarini aniqlash va ular asosida muayyan tarjima usullarini tavsiflash imkonini beradi. Eng tipik stilistik oʻzgarishlarni aniqlash badiiy matnning estetik funksiyasini amalga oshirish xususiyatlarini toʻliq koʻrsatishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Badiiy matnda stilistik vositalarning oʻrni beqiyos va shu jumladan ularning tarjima davomida uzatilishi aslyat matnini, yozuvchining maqsadini toʻlaqonli ochib berish ham koʻplab izlanishlar olib borishni talab qiladi. Badiiy tarjimoni stilistika bilan bogʻlab oʻrgangan bir necha olimlarimiz bor boʻlib ulardan Jakobson, Boase-Beier, stilistik transformatsiyalar ustida ish olib borgan A.D.Shveyser, L.K.Latishev, L.V.Solonovich hamda asl mantnning stilistik hodisalarini koʻrsatish tipologiyasini ishlab chiqqan A.Popovichlarni koʻrsatishimiz mumkin.

A. Popovichga koʻra asl matnda stilistik hodisalarini koʻrsatish tipologiyasi yaʼni stilistik oʻzgarishlarning turlari quyidagilarni oʻz ichiga oladi: stilistik muvofiqlik, stilistik almashtirish, stilistik tiplashirish, stilistik individuallashtirish, stilistik takomillashtirish, stilistik zaiflik, stilistik tekislash va stilistik yoʻqotish. [1;48] Ushbu stilistik oʻzgarish turlarining baʼzilariga taʼrif berib oʻtamiz. *Stilistik muvofiqlik* bu – asl va tarjima matn oʻrtasida muvofiqlik sodir boʻlganda, yaʼni asl matnning stilistik invariantini adekvat tarzda aks ettirgan holatlarda aytiladi. Bunda asl va tarjima matn elementlari stilistik va semantik jihatdan bir biriga mos kelishini bildiradi. *Stilistik almashtirish* tarjimonda dastlabki matnning ayrim tasvirlarini takrorlash uchun tegishli stilistik vositalar mavjud boʻlmaganda sodir boʻladi. Shunday qilib tarjimon ularni oʻz tiliga koʻproq mos va tabiiyroq boʻlganlar bilan almashtiradi. A.Popovich tasnifiga koʻra, *stilistik individuallashtirish* tarjimonning bayt tuzilishini, sheʼr ritmini yoki obraz yaratish usulini oʻzgartirish mumkinligini anglatadi. *Stilistik takomillashtirishda* - tarjimon oʻzining metaforalarini, epitetlarini yoki asl matnda koʻzda tutilmagan boshqa uslubiy vositalarni kiritishi mumkin. *Stilistik zaiflashuv* - bu manba matnining ifoda vositalarining “tushib qoldirilishi” va ularni neytral vositalar bilan almashtirish hisoblanadi va bunda bir muncha asl matnning emotivlik xususiyati kamayadi. Komissarovning taʼkidlashicha, tarjimon tarjima matnning baʼzi qismlarida stilistik vositaga duch kelganda uni tarjimada saqlab qolish, tushurib qoldirish va oʻrnini toʻldirishi haqida qarorga kelishiga toʻgʻri keladi.[5]

A. Popovichning stilistik hodisalar tipologiyasini yuqoridagi turlarga boʻlishi maʼlum bir darajada L.V.Solonovichning semantik-stilistik transformatsiya turlariga yaqin boʻlib: almashtirish (moslashtirish); tushurib qoldirish (neytrallashtirish); qoʻshish (kompensatsiya)ni oʻz ichiga oladi. [6] Yuqoridagi olimlar tomonidan ishlab chiqilgan transformatsiyalar ham stilistik hodisa tipologiyasi ham badiiy tarjimada matn tahlilini oʻtkazishda oldiga bir maqsadni yaʼni asl matnning stilistik buyoqdorligiga tarjima matniga qay tarzda uzatilganligini aniqlashda yordam beradi.

Stilistik vositalardan biri boʻlgan oʻxshatishlar oʻz oʻrnida ikki turga boʻlinadi: umumxalq yoki turgʻun oʻxshatishlar; individual muallif oʻxshatishlar. Umumxalq yoki turgʻun oʻxshatishda obyekt, subyekt, oʻxshatilayotgan narsa va hodisa orasidagi belgi avvaldan maʼlum boʻlsa, individual muallif oʻxshatishlar asosida koʻpchilikka maʼlum boʻlmagan belgi chogʻishtiriladi. Ingliz tilida oʻxshatishar quyidagi vositalar orqali: as, like, than amalga oshirilsa, oʻzbek tilida xuddi, misoli, goʻyo, kabi, -day, -dek qoʻshimchalari orqali amalga oshiriladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Ushbu maqolada Jek Londonning “Shimol oddiseyasi” hikoyasi tahlil etilgan boʻlib, ushbu hikoya F.Abdullayev tomonidan rus tili orqali oʻzbek tiliga tarjima qilingan. Jek London oʻz asrining eng yetuk yozuvchilaridan hisoblanib 16 yillik adabiy faoliyati davomida 19 roman, 18 toʻplam, 152 hikoya, 3 pyesa, 8 avtobiografik hamda publitsistik xarakterdagi kitob yaratdi. Ushbu yozuvchining har bir ijodi stilistik vositalarga boy juda taʼsirchan qilib yaratilgan. Jek London yaratgan asarlardagi stilistik vositalarni oʻzbek kitobxonlariga toʻgʻri yetkazib berish tarjimondan katta mahorat talab qiladi.

Stilistik muvofiqlikda asl va tarjima matn o'rtasidagi moslik, o'xshashlik tushuniladi. Misol uchun o'xshatish o'xshatishdek, epitet kabi yoki boshqa stilistik vositalar xuddi shunday tarjima qilinadi va ular o'rtasida muvofiqlik, bir-biriga ma'no jihatdan yaqinlik bo'ladi. Stilistik muvofiqlik quyidagi misollarda o'z aksini topganini ko'rishimiz mumkin:

1-namuna

"Gee! Gee!" the men cried, each in turn, as their sleds abruptly left the main-trail, heeling over on single runners like luggers on the wind.

[4; 54]

Chanalar izdan chiqib, **xuddi shamol kuchi bilan bir tomonga og'ib ketayotgan kema singari qiyshayib**, ag'darilay deganda odamlar:

- Hay-hay! – deb baravariga hayhaylashdilar.

[3; 6]

2-namuna

"Don't know — turned me off, somehow, and then shut up like a clam.

[4; 57]

Bilmayman. Gapni shartta kesdi-da, **xuddi toshbaqa singari** boshini yashirib oldi.

[3; 9]

3-namuna

Palavered around like a crazy man.

[4; 60]

Xuddi jinniga o'xshab allanimlar deb aljiraydi.

[3; 12]

4-namuna

She rested against his great breast like a slender flower against a wall, replying lazily to Malemute Kid's good-natured banter.....

[4; 62]

Endi u erining keng ko'kragiga bosh qo'yib, **xuddi devorga chirmashgan nozik guldek** dam olar va Meylmut Kidning hazilomus savollariga erinibgina javob berardi.

[3; 14]

5-namuna

As say, the way was long and the trail unpacked. Sometimes, in a day's toil, we made no more than eight miles, or ten, and at night we slept **like dead men**.

[4; 82]

Hali aytganimizdek, yo'limiz uzoq va og'ir edi. Itlar yurishi uchun so'qmoq tayyorlaymiz, deb kun bo'yi sakkiz-o'n mildan ortiq yo'l bosolmagan vaqtlarimiz ham bo'ldi, kechalari esa **toshday qotib** uyquga ketardik.

[3; 35]

Ushbu parchaning asliyati matnida ko'rishimiz mumkinki, "like a dead men" bu o'xshatish hisoblanib uning ma'nosi "Sleeping so deeply that one appears lifeless and unresponsive" [8] ya'ni shu qadar shuqur uyqu bo'ladiki odam jonsiz va javobsizdek ko'rinadi. Biz uni so'zma-so'z tarjima qilganimizda "o'lik singari" degan birikma hosil bo'lardi. Ammo o'zbek tilida bunday so'zlar qimirlamay qattiq uhlab qolgan odamlarga nisbatan ishlatilmaydi va bundan foydalanish o'zbek madaniyatida qo'pol hisoblanadi. Ammo tarjimon bu yerda stilistik muvofiqlikka erishgan holda shu ma'noni beradigan madaniyatga xos o'xshatish ya'ni "toshday qotib" birikmasidan foydalangan va ekvivalentlikka erishgan.

Tarjima matnida stilistik muvofiqlikka erishilgan stilistik vositalardan biri o'xshatishlarni tahlil qilish davomida ekvivalentlikka erishishda xato va kamchiliklar, asliyatdan uzoqlashishlar ham mavjud ekanligiga guvoh bo'lamiz. Quyida berilgan parcha bunga yaqqol misol bo'la oladi.

6-namuna

.....she looked upon me, so, with her black hair flying **like a cloud of night** and the spray wet on her cheek.

[4; 71]

ADABIYOTSHUNOSLIK

*Unga mening yuzimga tikilib qaradi. Uning tuzigan sochlari **tun kabi qora**, yuzlarida suv tomchilari **marjon kabi** yaltiraydi.*

[3; 23]

Asliyat matnida berilgan “*like a cloud of night*” bu o‘xshatishga misol bo‘ladi. Ushbu birikmani konteksga qarab tarjima qiladigan bo‘lsak, ya‘ni “*flying*” so‘zini hisobga olib so‘zma-so‘z tarjima qilinsa “*tun buluti kabi uchib*” degan ma‘no kelib chiqadi. Ammo bu birikmani tarjimon “*tun kabi qora*” deya ta‘riflagan va “*flying*” so‘zini “*uning qora sochlari*” deyishni o‘rniga “*uning tuzigan sochlari*” birikmasida ishlatib yozuvchining asl maqsadini yetkazishda e‘tiborsizlikka yo‘l qo‘yilgan natijada o‘zbekcha tarjimada muallifning bayon uslubi buzilganligini ko‘rishimiz mumkin. Muallif aynan uning qora sochini tunda bulutlarning osmondagi harakatiga o‘xshatmoqda ammo tarjimada uning ma‘no mazmuni o‘zgarib ketmoqda.

Tarjima matniga e‘tibor qaratadigan bo‘lsak, unda yana bir o‘xshatish vositasidan foydalanilgan. Ammo bu yerda tarjimonning asosiy maqsadlaridan biri parchaga emotivlik xususiyatlarini qo‘shishdir. Tarjimon semantik-stilistik transformatsiya turlaridan biri qo‘shish usuli (Solonivish 2016) hamda stilistik takomilashtirish (Papovich 1980) usulidan foydalangan. Asliyatda berilgan ushbu jumlaning “*the spray wet on her cheek*” so‘zma-so‘z tarjima qilinganda “*suv tomchilari uning yanoqlarini namlantirgan edi*” ma‘nosi kelib chiqadi. Ammo tarjimon suv tomchilarini marjonga o‘xshatib, kontekstda berilgan quyosh shu‘lasidan foydalanib suv tomchilarini marjon kabi yaltiraydi rukuni ostida tarjima qilgan va bu orqali jumlaning jozibadorlik xususiyati oshganligini ko‘rishimiz mumkin. Haqiqatdan ham suv tomchilari quyosh shu‘lasi ostida xuddi marjon kabi yaltiraydi, shu sababli tarjimon ushbu xabarni kitobxonga yetkazib berish va asar qahramonini jozibador qilib tasvirlashga harakat qilgan. Qo‘shimcha stilistik vositadan foydalanib, asliyatdagi matn ma‘nosini kuchaytirgan. Ushbu usul keyingi berilgan parchani ham tahlil qilar ekanmiz tarjimon kitobxonga konkretlashtirgan holda xabarning mazmunini kengroq yoritish maqsadida leksik birliklarni almashtirganligini guvohi bo‘lamiz.

7-namuna

*And they knocked our masts out of us till we dragged into the wind **like a wounded gull**;*

.....

[4; 79]

*Machtamizni urib tushurdilar. Kemamiz esa **xuddi yaralangan baliqchi qushdek** shamolda chayqalib borar edi.*

[3; 31]

Asliyat matnda berilgan “*like a wounded gull*” o‘zbek tiliga so‘zma-so‘z tarjima qilinganda “*yaralangan chayka kabi*” degan ma‘no kelib chiqar edi, ammo bu ozgina g‘arizlik keltirib chiqaradi. “Gull” bu chayka nomli qush turi bo‘lib u asosan dengizda tirik mavjudotlar ya‘ni baliq, moluskalar bilan oziqlanadi. Tarjimon shu sababdan parcha mazmunini to‘liqroq ochib berish, uning emotivlik xususiyatini oshirish maqsadida qush turini nomi bilan tarjima qilishning o‘rniga “*xuddi yaralangan baliqchi qushdek*” deb ta‘riflaydi va bu yerda tarjimon qushning baliq bilan oziqlanishi va voqealar rivoji dengizda sodir bo‘layotganini hisobga olgan va kitobxonga tarjimon maqsadini yetkazib bera olgan.

Ushbu asar rus tili orqali o‘zbek tiliga tarjima qilinganligini e‘tibordan chetda qoldirmaslik lozim, sababi asliyatdagi muhim stilistik vositalarning rus tarjimoni tomonidan tushurib qoldirilishi yoki o‘zgartirilishi, o‘zbek tarjimoni tomonidan ushbu kamchiliklarning takrorlanishiga, ayrim hollarda esa yanada qo‘polroq xatolarga yo‘l qo‘yilishiga sabab bo‘lgan bo‘lishi mumkin. Tarjimonning asosiy vazifasi nafaqat matnning ma‘nosini aniq to‘liq ifodalash, balki muallifning stilistik uslubini, tilning va matnning ko‘chma ma‘nodagi so‘z iboralarining emotsional xususiyatlari kitobxonga uzatishdan iboratdir. Biroq tarjimon shunday vaziyatlarga duch keladiki, so‘zma-so‘z tarjima orqali kitobxonga mavhum tuyulishi mumkin bo‘lgan birlikni o‘zining uslubi orqali kontekstni hisobga olgan holda tarjima qilishga to‘g‘ri keladi. Bunday vaziyatlarda albatta asliyat matnining xususiyatlari butkul o‘zgartirib yuborilishini oldini olmoq lozim.

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni aytish lozimki, asl matnning ma'nosi va stilistik rang-barangligini buzmasdan tarjimon asar muallifi kabi fikr yuritishi va vositalarni o'rinli tarzda kitobxonga yetkazishi kerak. "Shimol oddiseyasi" hikoyasining tarjimasining tahliliga murojaat qilsak, biz ishlatilgan deb aytishimiz mumkin bo'lgan usullar stilistik muvofiqlik, stilistik almashtirish, stilistik takomillashtirish hisoblanadi. Undan tashqari biz ba'zi holatlarda stilistik zaiflashuv misollariga ham duch kelamiz. O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, tarjimonning ekvivalentlikka erishgan hamda asliyatdan uzoqlashgan holatlari ham yo'q emas. Shunday ekan tarjima jarayonida ayniqsa badiiy tarjimada juda ehtiyotkor bo'lmog'imiz, asliyat matning asl ma'nosini ochib bermog'imiz lozim.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. А.Попович Проблемы художественного перевода, М.,1980, с.112-137
2. Allakov J. Edebiyat ylmyna giriş. Ashgabat, 2010.
3. Jek London (2019) "Shimol hikoyalari" F.Abdullayev tarjimasi "Ziyo nashr" Toshkent 2019 p.128
4. Jack London (1899-1918) "To Build a Fire" And Other Stories Copyright с 2003 by Global Language
5. Комиссаров В., Л.Кораллова Практикум по переводу с английского языка на русский, М., 1990, с.115
6. Solonovich, L. V. (2016). *Semantiko-stilisticheskiye transformatsii v khudozhestvennom tekste: sopostavitelno-tipologicheskiy aspekt (na materiale nemetskikh i russkikh perevodov)*: avtoreferat dissertatsii ... kandidata filologicheskikh nauk: 10.02.20. Minsk. (In Russ.).
7. U.Matmurotova "Badiiy adabiyot tarjimada stilistik tahlil elementlari" Xorazm Ma'mun akademiyasi axborotnomasi: ilmiy jurnal.-№5/4 (114), Xorazm Ma'mun akademiyasi, 2024 y. – 531 b.
8. <https://phrasesdirectory.com/similes-for-sleep/>